

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 29

Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi
**III. ULUSLARARASI
DEĞERLER EĞİTİMİ KONGRESİ**
(Bildiriler Kitabı)

Editör

Doç. Dr. Hasan MEYDAN

Zonguldak 2018

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ARACILIĞIYLA BİR KARAKTER EĞİTİMİ UYGULAMASI: SALİH AMEL/ERDEMLER AĞACI

Dr. Öğr. Üyesi Saffiye KESGİN*

Giriş

Okullarda ahlak/karakter eğitimi için yapılan en önemli eleştirilerden bir tanesi, bu alanın teorik anlatıma hapsedilmesi tehlikesidir. Ahlaki değerleri tanıtmak, üzerinde konuşmak her zaman bu değerler doğrultusunda seçimler yapmayı, davranışlar göstermeyi ortaya çıkarmaz. Bu nedenle ahlak eğitimi için yürütülen faaliyetlerin öğrencilerin hayatlarıyla ilişkilendirilmesi, doğrudan kendi yapıp etmeleri veya tecrübelerine dayandırılması önemlidir. Böylesi bir yaklaşımın geçici sürelerde ve etkinliklerle değil tüm eğitim-öğretim süreçlerinde gözetilmesi ve uygulanması gerekir. Dolayısıyla karakter eğitimi için planlanan etkinliklerde öğretimi yapılan tüm derslerle birlikte özellikle, ahlaki değerlere dair öğrenme alanlarını ve kazanımları içeren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin tüm içeriğiyle ilişkilendirilen, sürekliliği olan, planlanıp uygulanan etkinliklerin yürütülmesi faydalı sonuçlar doğurabilir.

Bu bildirinin amacı,

- öğrencilerin ahlaki erdemleri, salih amelle ilişkisini kurarak uygulamalarını teşvik eden,
- yaşadıkları tecrübeleri paylaşmalarını sağlayan,
- ders esnasında işlenen tüm konular ile ahlaki değerler arasındaki ilişkiyi öğrencilerin bulmasına rehberlik eden,
- erdemler alanına dair geniş bir kavram hazinesini kazandıran,
- kendi yaptıkları erdemli davranışların değerliliğini fark ettiren,

bir uygulama örneğini bu alanda çalışma yapanlarla paylaşmaktır.

Söz konusu karakter eğitimi uygulaması 2014-2015 eğitim-öğretim yılında İlkokul 4. Sınıf öğrencileriyle bir eğitim-öğretim yılı süresince uygulanmıştır. Bu bildiri söz konusu uygulama tecrübesi sürecinin planlanması, amaçları, nasıllığı, etkinliği ve süreç boyunca

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. skesgin@ybu.edu.tr

izlenen sonuçlarının paylaşılmasıyla sınırlanmıştır. Dolayısıyla bu bildiri, söz konusu uygulamayla ilgili süreci ve sonuçlarını betimleyen nitel bir çalışmadır.

1. Karakter eğitimi nedir?

İngilizceden dilimize karakter şeklinde geçmiş olan bu kelime Latince ‘carrassein’ kelimesinden gelmiştir. Kelime kökü itibariyle balmumu, değerli taş ve metal yüzeyler üzerine işleme yapmak, oymak anlamına gelir. Karakter kısaca zihinsel ve ahlaki alışkanlıklarımızın bir bütünüdür. Karakter bizi o kişi yapan iyi alışkanlıklarımız veya erdemlerimiz, kötü alışkanlık veya kusurlarımızın bir bütünüdür (Ryan&Bohlin, 1999).

İyi karakter iyiyi bilmek, iyiyi sevmek ve iyiyi yapmaktır. İyi karakterli bir insan olmak bireysel bir sorumluluktur ve aynı zamanda gelişimsel bir süreçtir. İyi bir karaktere sahip olmak bilgi, çaba ve uygulama gerektirir. Destek, (iyi ve kötü) örnek, teşvik ve bazen ilham gerektirir. Karakterin işlemek ve oymacılık anlamlarından hareketle sanatçı benzetmesi üzerinden açıklayacak olursak, iyi bir karaktere sahip olabilmek için, öğretmenin genç sanatçısına gerekli aletleri kullanabilmeyi göstermesi, teşvik etmesi, bazen elinden tutarak hareketine yön vermesi, açıklama yapması, düzeltmesi veya doğrulaması, ilerleme kaydettiğinde mutluluğunu paylaşıp sevinmesi, sevindirmesi gibi bir karakter eğitimi sürecine ihtiyaç duyulur (Ryan&Bohlin, 1999).

Ahlaki bilgi, duygu ve davranışın bir bütünü olan karakterin eğitimi, bireyin iyi olanı bilmesi, iyi olanı istemesi ve iyi olanı yapması için yürütülen tüm eğitimsel süreçleri ifade eder (Lickona, 1991). Karakter eğitimi, “...hem temel insani değerleri kazanmış, davranışlarını bu değerlerde vurgulanan niteliklere göre tanzim eden hem de akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmek amacıyla gerçekleştirilen kasıtlı uygulamaları içeren eğitimsel faaliyetlerin genel adı...” (Ekşi ve Katılmış, 2011; 35) olarak tanımlanmaktadır.

Amerika’da ulusal bir eğitim hareketi olarak ortaya çıkan ve isimlendirilen (Frye vd., 2002), “örtük veya açık program aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretlerinin tamamı” (Kaymakcan ve Meydan, 2014; 186) şeklinde tanımlanan karakter eğitimi, değerler eğitimi akımlarından biri (Akbaş, 2014) veya değer aktarımı, değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi değer eğitimi yaklaşımları yerine bunları bünyesinde daha bütüncül şekilde barındıran alternatif bir yaklaşım (Lickona, 1991) olarak değerlendirilebilir. Ancak aralarındaki ilişki bundan ibaret değildir.

Bu bildirinin başlığında değerler eğitimi yerine karakter eğitimi vurgusu yapılmasının nedeni değerler ve karakter eğitimi karşılaştırması sonucu ortaya çıkan şu üç temel özelliğe dayanır: Birincisi, ahlaki, insani, demokratik, estetik, toplumsal, ekonomik, siyasi alanlardaki değerler, değerler eğitiminin konusu olabilirken karakter eğitimi daha ziyade ahlaki, toplumsal, geleneksel ve dini değerlere dayanabilir. İkincisi, karakter eğitimi, İslam eğitim tarihinde şahsiyet terbiyesi diye ifade edilen kişilik inşasına odaklanırken değerler eğitimi daha çok belli ilke ve değerlerin içselleştirilmesinin üzerinde durur. Karakter eğitimi bireyin duyuşsal yönüne değerler eğitiminden daha çok ağırlık verir (Yazıcı ve Yazıcı, 2011; Kaymakcan ve Meydan, 2014). Dolayısıyla dini-ahlaki değerler işbirliğine, öğrencilerin

kişiliklerine olumlu katkılar sağlamaya ve bu yolla onları duyuşsal açıdan da geliştirmeye odaklanmış bu çalışmayı karakter eğitimi daha doğru bir şekilde ifade eder, denilebilir.

Karakter eğitimi için yukarıda sözü edilen sanatkârane dokunuşun sorumluluğunun öncelikle aileye ait olduğu ve ailenin bu konuda en etkin unsur olabileceği bilinmektedir. Fakat aynı zamanda görülmektedir ki büyüdükçe sosyalleşen bireyin karakteri aile (Ekşi ve Kattılmış, 2016) yanında içinde yetiştiği çevre, okul ve medyadan da olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Günümüz ulus devletlerinin yeni yetişmekte olan nesli yaşadıkları toplumla ve değerleriyle uyumlu iyi birer vatandaş olarak yetiştirme temel amacı için okul bir araçtır (Kaya ve Taşkın, 2016). Okullar öğrencilerin akademik başarısı yanında iyi birer insan olmalarına yardım etmekle de yükümlüdür (Lickona, 1997). Toplumsal yapıda görülen aile kurumunun giderek zayıflaması, gençler arasında giderek artan bağımlılık, şiddet, suça karışma, aşırı bireysellik ve görecelik sebebiyle ortak ahlaki değerlerde buluşmama gibi olumsuzluklar (Lickona, 1993) okullarda karakter eğitimi verilmesi meselesini yeniden gündeme getirmiş ve çok uzunca bir zamandır bu ilgi giderek artan bir ivmeyle sürmektedir. Ailelerin iyi birer ahlak örneği olamadığı veya karakter eğitimi konusunda yetersiz olduğu durumlarda okulun bu alanda sağlayabileceği katkı daha fazla öne çıkmaktadır. Bu nedenle pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de okullarda ahlak, değerler¹ veya karakter eğitimi alanına dair, özellikle okulun bu alandaki faaliyetini ve verimliliğini değerlendirme ve artırma amaçlı çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır ve bu alana dair ilgi artarak devam etmektedir. Türkiye’de bu çalışmaların bir kısmının Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinin programları veya öğretmenleri merkezli yapıldığı görülmektedir.²

1 Değerler eğitimi hakkında yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güçlü, M. (2015). Türkiye’de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 8. Sayı 38.

2 Öne çıkan çalışmalardan bazıları şunlardır: Altıntaş, M.E. (2016) Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları: Konya.; Akbaş, O. (2004).Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.; Akbaş, O. (2008). Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi. Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi’nin içinde. Pegema: Ankara. Aladağ, S. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerinin Kazanma Düzeyine Etkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Doktora tezi): Ankara.; Aydın, M. Z. (1998). İlköğretimin İkinci Kademesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarındaki Ahlaki Amaç ve Konuların Program Geliştirme Açısından Değerlendirilmesi, MEB EARGED: Sivas.; Aydın, M. Z. (2011). Okulda Ahlak Eğitimi ve Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi. Nobel: Ankara.; Bazarkulov, S. (2008). Değer Öğretimi ve Dinden Öğrenme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.; Çengelci, T. (2010). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.; Çiftçi, N. (2003). Liseli Gençlerde Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Eğitimi. Gençlik Dönemi ve Eğitimi’nin içinde. Der. M. E. Ay vd. Ensar: İstanbul.; Demir, B. (2008). Adalet ve Saygı İçerikli Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.; Demirel, M. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin ve Okul Yöneticilerinin Karakter Eğitimine İlişkin Öz-Yeterlilik İnançları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 37.; Demirhan İşcan, C. (2007). İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.; Dilmaç, B. (2007) Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.; Hökelekli, H. (2011). Ailede, Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. Timaş: İstanbul.; Kaymakcan, R. ve Meydan H. (2011). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. Değerler Eğitimi Dergisi.

Karakter eğitimi ile ilgili iyi uygulama örneklerini konu alan ve verimliliğini değerlendiren araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bu alanla ilgili çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyumlar³ düzenlenmiş ve son dönem Milli Eğitim Şuralarında da bu alanla ilgili tavsiye kararları yer almıştır. Örneğin 18. Milli Eğitim Şurası kararlarından bazıları şunlardır: Öğrencilerin bilişsel becerilerinin yanında duyuşsal becerilerini de harekete geçirmek için okullar cazibe merkezi hâline getirilmelidir. Güçlü okul kültürleri geliştirebilmek için okullara özgü logo, amblem, rozet, marş, kahraman, hikaye, gazete, tablo, slogan vb. semboller oluşturularak okulların ortak kültürel değerlerini güçlendirmeleri desteklenmelidir. Okulda temel insani, ahlaki, sosyal, kültürel ve demokratik değerleri geliştirmeye dönük uygulamalara ağırlık verilmeli, demokratik bir okul kültürü ve sınıf atmosferi oluşturmak için öğretmen ve öğrencilerde kültürel farklılıklara karşı duyarlılık geliştirilmelidir. Okul yöneticilerinin, moral lider olarak söz ve davranışlarıyla okul toplumunun üyeleri için bir davranış ve rol modeli olmaları sağlanmalı, okul müdürleri etik liderlik davranışları sergilemelidir (MEB, 2017). Ayrıca 19. Milli Eğitim Şurası'nda öğretim programlarında değerler eğitimine etkin bir şekilde, sarmallık anlayışıyla yer verilmesi kararı alınmıştır. (MEB, 2014).

Türkiye'de okullardaki değerler eğitimi etkinliklerinin (Cihan, 2014) başlaması öncelikle, "Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP)⁴" adlı bir projeye olmuştur (İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, 2012). Bu projede farklı ülkelerden eğitimcilerin ortak kararıyla iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçakgönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, birlik olarak on iki evrensel değer telkin yaklaşımından ziyade etkinlik temelli bir yaklaşımla kazandırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı 2010 yılındaki ilk ders genelgesi ile değerler eğitiminin kapsamını "Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere

-
- 9/21.; Kesgin, S. (2010). Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.; Keskin, Y. (2008). Türkiye'de sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.; Meydan, H. (2012). İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.; Sarı, M. (2007). Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek "Okul Yaşam Kalitesi"ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.; Uysal, F. (2008). Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.; Yılmaz, M. (2012). Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri. İğder: İstanbul.;
- 3 Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004). İstanbul; II. Uluslararası Değerler Eğitimi Sempozyumu 16-18 Kasım 2012) İstanbul; Milli Eğitim Bakanlığı Uluslararası Değerler Eğitimi Konferansı. (28-29 Mayıs 2010). İstanbul. Değerler Eğitimi Sempozyumu "Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle Değerler Eğitimi". (26-28 Ekim 2011). Eskişehir.; Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu. (19-21 Haziran 2014, Erzurum. .Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu. (16-18 Nisan 2015). Bartın.; Geçmişten Geleceğe Ahlak Uluslararası Sempozyumu (13-14 Mayıs 2015). Bartın.; Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu (6-8 Ekim 2016). Sinop.; I. Ulusal İyilik Sempozyumu (20-21 Haziran 2009). Elazığ. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu. (5-8 Ekim 2017). Muğla.
- 4 UNESCO tarafından desteklenen ve 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları için hazırlanan uluslararası bir projedir.

kazandırılması...” şeklinde belirleyerek, okullarda bu doğrultuda öğretmenlerin rehber öğretmenler ile eğitim yöneticilerinin rehberliği ve desteğiyle ders içi ve ders dışında, değerler eğitimine yönelik faaliyetler gerçekleştirmesini karara bağlamıştır (MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010).

Ayrıca daha sonra yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Yönergesi (2015)⁵ okullarda değerler eğitimi etkinlik planı hazırlanması ve uygulanmasının takibi görevi illerdeki Milli Eğitim Müdürlükleri’ne verilmiştir. Yönergede tavsiye niteliğinde belirtilen değerler listesinde değişiklik yapma yetkisi de yine illerdeki yöneticilere verilmiştir. Bu doğrultuda okullarda “ayın değeri” gibi çeşitli etkinliklerle değerler eğitimi çalışmaları sürdürülmektedir. Yönergenin uygulama ve esaslar bölümü 13. Maddesinde “2003 yılından itibaren geliştirilen öğretim programlarına yansıtılan kültürel ve evrensel değerlerimiz sınıf veya branş öğretmenleri tarafından ders konuları anlatılırken geçirilmeyecek, üzerinde titizlikle durulacak, değerler eğitimi ile ilişkilendirilecektir.”, denilmektedir. Buna göre denilebilir ki 2003 yılından itibaren yenilenmekte olan derslerin öğretim programlarında [özellikle Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programlarında (MEB 2006, 2007, 2010, 2018) değerler eğitimi ile ilgili bölümlere yer vererek] her bir dersin değerler eğitimine sağlayabileceği katkılar göz önüne alınarak bir planlama yapılmıştır ve bu konuda öğretmen unsurunun daha etkin hale getirilmesi konusunda bir hassasiyet vurgulanmaktadır.

Buradan hareketle diyebiliriz ki diğer derslerin öğretmenleri gibi, öğretimini yaptıkları ders içeriğinde milli, dini ve ahlaki değerleri bulunan DKAB dersi öğretmenlerinin karakter eğitimi konusunda yürüteceği planlı, etkili faaliyetlerin bu alana sağlayabileceği katkı önemlidir. Türkiye’de DKAB öğretmenleri okullardaki karakter eğitimi sürecinin vazgeçilmez ve doğal bir parçasıdır. Bu alandaki yürütülen etkinliklerin verimliliğinin artırılması için öğretmen yeterliliklerinin artırılması yanında, iyi planlanmış ve uygulanmış örnek uygulamalara ihtiyaç vardır.

2. Salih Amel/Erdemler Ağacı Etkinliği

Halen uygulanmakta olan 2010 DKAB öğretim programında yer alan değerler eğitimi ile ilgili bireysel ve toplumsal amaçlar şunlardır (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010):

- a) Öğrencilerin Türk Milli Eğitiminin Genel amaçları arasında ifadesini bulan milli, insani, ahlaki ve kültürel değerleri benimsemeleri ve bunları davranış haline getirmelerini sağlamak
- b) Öğrencilerin ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını; öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirmelerini sağlamak.
- c) Öğrencilere dürüst ve güvenilir bir insan olmayı öğretmek.

5 Bu yönetmelik, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 5.maddesi, Mesleki ve Teknik Eğitim Yönetmeliğinin 5.maddesinin c bendi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 229 sayılı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği hükümleri, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği 5.maddesinin b,c bentleri, Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı, İl Milli Eğitim Müdürlüğü Stratejik Planı, 18.Milli Eğitim Şurası Çalıştay Raporu ve 2010/53 Sayılı (İlk Ders Konulu) Genelgeye dayanılarak hazırlanmıştır.

- d) Toplumda bir arada yaşama bilincine ulaşılmasına katkı sağlamak
- e) Toplumda zor durumda olanlara kimsesizlerin ve engellilerin sorunlarına karşı duyarlı olunmasını sağlamak.
- f) Toplumsal olarak yaşanan dini ve ahlaki davranışları tanıtmak.
- g) Dini ve millî bayramların toplumu birleştiren temel değerlerden olduğunu kavratmak.
- h) Toplumsal barış için millî, ahlaki ve dini değerlerin önemini, barış içinde yaşamayı öğretmek.

DKAB ders programı 2018 yılı itibariyle yenilenmiş ve yeni programın 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle uygulamaya geçirilmesi planlanmıştır. Programda, din ve ahlakla ilgili temel kavramların öğretimi, din ve ahlakla ilgili bilgilerin kavramsal temellerinin oluşturulması ve kavramlar arası ilişkilendirmelerin yapılması hedeflenmiştir. Öğrencilerin dini ve ahlaki kavramları öğrenmeleri, çevresindeki dini davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmaları, ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmeleri, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini açıklamamaları, inanç ve ibadetlerin insanın davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin farkına varmaları zikredilen genel amaçlar arasında yer alır (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 2018). Programın vizyonu karakter eğitiminin ne denli önemseydiğini ifade eden bir nitelik arz eder: “Dinin hayati anlamlandırılmadığı rolünü fark eden; millî, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektir.”(MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 2018: 9). Ayrıca programın uygulanmasına ilişkin açıklamalarda, programın beceri temelli yapılandırıldığı, bu çerçevede kazanımlar işlenirken:

- a) öğretim programında yer alan temel becerileri gerçekleştirmeye;
- b) dinî ve ahlaki kavramları kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verileceği; sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendiren; vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi millî birlik ve beraberliği pekiştiren değerlerin öğrencilerin zihninde güçlü bir şekilde yer etmesine özen gösterileceği;
- c) öğrencilerin insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı çerçevesinde davranmaya teşvik edileceği belirtilmektedir.

Bu programla öğrenme alanları kaldırıldığından ahlak ve değerler öğrenme alanı da kaldırılmıştır. Ancak ahlakla ilgili sınıflara dağıtılmış şekilde Değerlerimiz, Güzel Ahlak, Adap ve Nezaket, Temel Değerlerimiz, Ahlaki Davranışlar ve Hz. Muhammed’in Örnekliği gibi başlıklara yer verilmiştir (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 2018).

Değerlerin bütünlük bir yaklaşımla öğretim programlarının içeriğine yansıtıldığı şöyle ifade edilmiştir: “Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır. Öğretim programlarında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başarılarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır” (MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 2018: 3).

Görülmektedir ki her iki programda bu ders, ahlak eğitimi, duyuşsal beceriler geliştirme, karakter eğitimine katkı sunma genel amaçlarına hizmet edecek şekilde planlanmıştır. Ancak bu doğrultuda öğrencilere söz konusu değerleri kazandırabilmek iyi planlanmış, hayatla irtibatı kurulmuş, öğrencilerin etkin katılımını sağlayabilecek etkinliklerle mümkün olabilir. Bu program aracılığıyla karakter eğitimi uygulamak için farklı ve etkili sınıf stratejileri uygulanabilir. Öğretmenin ahlaki rol model olması, sınıfta bir ahlak topluluğu oluşturmak, çatışmayı çözme yöntemlerini öğretmek, değerleri programla bütünleşik bir şekilde öğretmek, işbirlikçi öğrenmeyi kullanmak, elinden gelenin en iyisini yapma duygusunu geliştirmek, ahlaki muhakemelerini kullanmaları ve geliştirmeleri için öğrencileri cesaretlendirmek, demokratik bir sınıf ortamı oluşturmak (Lickona, 1991) bunlar arasında sayılabilir.

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda DKAB dersinin karakter eğitimi alanına daha etkin bir katkı sunması hedefiyle Salih Amel- Erdemler ağacı etkinliği planlanmış ve uygulanmıştır. Aşağıda sırasıyla etkinliğin planlanması, uygulanması, olumlu, olumsuz ve geliştirilebilir yönleri ve olumsuzluklarla ilgili alınabilecek tedbirleri ele alınmıştır.

2.1. Etkinliğin Planlanması

Öğretimin en önemli aşamalarında birisi planlamadır. Bir etkinliğin planlanması, söz konusu olduğunda, etkinliğin hedef/amaçlarının, içeriğinin, kullanılacak yöntem ve tekniklerin ve etkinliğin sonuçlarının nasıl değerlendirileceğinin belirlenmesi anlamına gelir (İşman ve Eskicumalı, 2000; Yılmaz ve Sünbül, 2003: 67).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, DKAB öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu değer öğretimi ile ilgili planlamayı, derste anlatacakları değer içeriğiyle ilgili hazırlık yapma veya anlatım listesi oluşturma olarak görmektedirler. Söz konusu değeri/değerleri kazandırmak için öğrencinin ne tür bir hazırlık yapacağı, değer eğitiminde öğrencinin nasıl etkin katılımcı haline getirileceği bir başka deyişle öğrenci merkezli bir eğitim yaklaşımının nasıl uygulanacağına dair bir planlama genellikle görülmemektedir (Altıntaş, 2016a).

Bu etkinliğin planlanmasına yönelten temel hareket noktaları yukarıda sözü edilen farkındalıkla ilgilidir. Okullarda yürütülmeye çalışılan pano hazırlama, kapı süsleme vb. değerler eğitimi etkinliklerinin, öğrenciler üzerinde önemli boyutta bir etki ve farkındalık oluşturmadığı gözlemlenmiştir. Örneğin, öğrenciler, kendilerine verilen “iskelet sistemi hakkında afiş hazırlama ödevi” ile “ayın değeri hakkındaki afiş hazırlama ödevi” arasında hiçbir fark görmemektedirler. Ayrıca bu durum öğrencilerin değerleri, hakkında bilgi aldıkları bir ders konusu olarak algıladıkları şeklinde de yorumlanabilir. Dolayısıyla bu etkinlikle ilgili planlama yapılırken, değerleri/erdemleri teorik anlatım konusuna indirgeme tehlikesini gidermek için, öncelikle şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Öğrencilerin doğrudan kendi yaşantıları ve tecrübelerine dayanan nasıl bir etkinlik uygulanmalıdır ki, bu onların ahlaki duyarlılıklarını, değerlerini davranışa dönüştürebilmelerini artırsın?
- Öğrencilerin inancın insanı iyiliğe yönelmede desteklediğini kendilerinin fark etmelerine nasıl yardım edebiliriz?

- c) Genellikle ders saatleri dışı etkinlikler olarak planlanan ve yürütülen değerler eğitimi etkinlikleri, ders saatinin içinde öğretimi yapılan programla bütünleştirilerek/ilişkilendirilerek nasıl etkili bir şekilde uygulanabilir?
- d) Öğrencilerin DKAB ders programının içeriğinde zengin bir şekilde yer alan erdemleri, kendi hayatları ile ilişkilendirebilmeleri, hayatlarında anlamlı bir yere oturtabilmeleri, zihinlerinde kısa bir süre saklayacakları ve sonra unutacakları birer malumat yığını olarak görmemeleri için neler yapılabilir?

Bu sorulardan hareketle DKAB dersinde uygulanması planlanan **Salih amel /Erdemler Ağacı** etkinliği aracılığıyla öğrencilerin,

- a) ahlaki okuryazarlığını geliştirmek,
- b) hakkında bilgi sahibi oldukları ahlaki değerleri davranışa dönüştürebilmesinde teşvik edici olmak,
- c) günlük yaşamlarına, okul ve okul dışı hayatlarına, büyüklerine, kendi ve kendi dışındakilerin yapıp ettiklerine bir de ahlaki farkındalıkla bakabilmelerini sağlamak,
- d) salih amel kavramının erdemlerle ilişkisini kurmalarına rehberlik etmek,
- e) salih amellerin kapsamının ne denli geniş olduğunu fark etmelerini sağlamak,
- f) kendi hayatlarında fark ettikleri erdemlerin zenginliğiyle, kendileri hakkında olumlu bir benlik algısına sahip olmalarını desteklemek,
- g) yaptıkları iyi davranışların onlara nasıl bir değer kattığını fark etmelerine yardımcı olmak,
- h) iyilikte yarışmalarını teşvik etmek,
- i) yaptıkları iyilikleri gösterişe çevirmeme duyarlılığı kazanmaları için fırsat oluşturmak,
- j) davranışlarımızla birbirimize iyi örnek olabileceğimizi görmelerini sağlamak,
- k) derste kullanılan ders kitabı, slayt, video vb. araçlara yeni bilgiler kazanma yanında ahlaki bir farkındalıkla yaklaşmalarını sağlamak,
- l) sınıf yönetiminde içten kontrollü bir şekilde davranabilmeleri için kuralların arkasında yatan değerleri fark etmelerine yardımcı olmak amaçlanmaktadır.

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda, **Salih Amel /Erdemler Ağacı** etkinliği aracılığıyla öğrencilerin şu kazanımları edinmeleri beklenmektedir:

Öğrenciler,

- a) Okul ve okul dışı yaşamlarına, kendi ve kendi dışındakilerin yapıp ettiklerine ahlaki farkındalıkla bakabilirler.
- b) Salih amel kavramının kapsamının ne denli geniş olduğunu kavrayabilirler.
- c) Salih amel kavramı ile erdemler arasında ilişki kurabilirler.
- d) Yaptıkları iyi davranışların onlara nasıl bir değer kattığını fark edebilirler.
- e) Kendi hayatlarında fark ettikleri erdemlerin zenginliğiyle kendileri hakkında olumlu bir benlik algısına sahip olabilirler,

- f) Derste kullanılan ders kitabı, slayt, video vb. araçlara yeni bilgiler kazanma yanında ahlaki bir farkındalıkla yaklaşabilirler.
- g) Sınıf yönetiminde içten kontrollü bir şekilde davranabilmeleri için kuralların arkasında yatan değerleri fark edebilirler.

Bu etkinlik değerlere dair öğrencinin hayatı, örnekleri, düşünceleri ve çıkarımlarının merkezde olacağı şekilde planlanmıştır. Ayrıca bütünlük yaklaşım gereği öğrencinin kendi yaşantısının DKAB ders programının içeriğiyle ve özellikle salih amel kavramıyla ilişkilendirilmesine özen gösterilmiştir. DKAB ders kitaplarının değer öğretimi açısından, sadece okutup geçme ve okuttuktan sonra öğretmenin özetleyerek konuyu tamamlaması şeklindeki, telkin ve takrir yöntemleriyle sınırlanmış bir kullanımı, öğrencilerin değerlerle ilgili birtakım ezberlenmiş malumatlara sahip olmalarına ve bu değerlerin onların varoluş dünyasında yer edinmemesine neden olabilir (Altıntaş, 2016a). Bu nedenle etkinlik, öğrencilerin ders kitabına her okuduğundan bir değer üretme farkındalığıyla yaklaşmasını sağlayacak şekilde planlanmış ve uygulanmıştır. Ayrıca öğrencilerin günlük yaşamlarından buldukları ve sınıfta paylaştıkları değerlerle ders kitabından hep beraber bulup çıkardığımız değerlerin nasıl örtüştüğünü görmelerini sağlamak etkinliğin bir diğer planlanmış parçasıdır.

Erdemlerin bir süre üzerinde durulup sonra göz ardı edilebilecek veya unutulabilecek bir ders konusu gibi değil de yaşamımızın ve dersimizin vazgeçilmez doğal bir parçası (Aydın, 2011) olarak görülmesini ve ele alınmasını sağlayacak şekilde, eğitim öğretim yılı boyunca sürdürülen bir etkinlik olarak planlanmıştır.

Bu etkinlik için gerek hazırlık aşamasında gerekse uygulamamasında öğrenciler, diğer öğretmenler ve aileleri işbirliğinin sağlanmasına özen gösterilmiştir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki DKAB öğretmenleri genellikle aileler, meslektaşları ve okulun diğer çalışanları ile etkin bir işbirliği sağlayamamaktadır (Altıntaş, 2016c; Asri 2005; Kaymakcan ve Meydan, 2011). Bu etkinlikte etkinliğin malzemelerini (erdemler/salih amelleri biriktirdiğimiz kutumuz ve ağacımızın yaprakları) hazırlama, görüşlerini alma ve tecrübelerini dinleme açısından ailelerle; salih amel/erdemler ağacımızın afişini hazırlarken ağaç çizimine katkı sağlayarak yardım etmesi ile başka bir sınıf öğretmeniyle ve etkinliğin uygulandığı sınıflardaki sınıf düzenlemelerinde görüşleri alınan ve destek istenen diğer sınıf öğretmenleriyle işbirliği sağlanmıştır.

Okullarımızda genellikle davranış eğitimi disiplini sağlama adıyla olumsuzluklara odaklanmış, bir zihniyetle yürütülmektedir. Sadece olumsuzluk olduğunda idareye ceza için yönlendirme, ailelerle sadece olumsuz dönütler için irtibat sağlanması vb. örnekleri çoğaltmak mümkündür. Öğretmenlerin sınıf içi yönetim tarzlarında da benzer bir yaklaşım benimsenmektedir. DKAB öğretmenleri genellikle tepkisel sınıf yönetimi anlayışıyla kuralları otoriter bir şekilde belirleme, dışardan buyurma ve olumsuz tutumlara karşı disiplini sağlayıcı tedbirler almak şeklinde bir yönetim anlayışı sergilemektedir. (Altıntaş, 2016c.; Aydın, 1996; Bayrakdar, 2010; Kars, 2007; Uçar, 2004). Öncelikle disiplinin bir kontrol problemi değil bir ahlaki gelişim problemi olduğu (Meydan, 2014) kabul edilmeli ve ona göre planlama ve tedbirler alınmalıdır. Bu etkinlik öğretmenin gelişimsel sınıf yönetimi anlayışını da destekler nitelik arz eder. Çünkü çocukların sınıf ortamından buldukları iyi davranış örnekleri genellikle sınıf içi veya okul içi kurallarla ilgilidir. Çocukların kuralların arkasında yatan değerleri düşünüp kendilerinin bulmasını sağlayan bu etkinlik onların dış kontrollü değil

içten kontrollü ve bir şekilde iyi davranışlar sergilemelerini ve sınıf ve okul düzeninin sağlanmasına katkı sunabilir.

Bu etkinlik öğrenci merkezli, öğrencilerin okul ve okul dışı günlük yaşantılarıyla ve DKAB öğretim programıyla özellikle salih amel kavramıyla ilişkilendirilmiş, eğitimin tüm paydaşlarının katılımını sağlayan bir işbirliğini ve fırsat eğitimi yaklaşımını esas alan, geçici/sınırlı bir süre için değil tüm bir eğitim öğretim yılını kapsayacak bir nitelikte planlanmış ve uygulanmıştır.

2.2. Etkinlik İçin Hazırlık Aşaması

Etkinliğin uygulanması için takriben iki haftada tamamlanması öngörülen ve sırasıyla takip edilen hazırlık aşamaları şunlardır:

- a) Öğrencilere salih amel ve erdem kavramı tanımlanır ve çeşitli örneklerle açıklanır.
- b) Öğrencilerin salih amelle erdemlerin ilişkisini kavramalarına yardım edecek örnekler verilir ve onların da çeşitli örnekler bulmalarına fırsat verilir. Öğrenciler dini kavramlardan sevap ve günah kavramını ilk ünite de öğrenirler. Salih amellerin her birinin ne çok sevap kazandırdığı da bu bağlamda vurgulanır.
- c) Öğrenciler etkinlik hakkında bilgilendirilir: Öğrencilerden kendilerinin bizzat yaptıkları veya şahit oldukları iyi davranış örneklerini birer kâğıda yazarak salih amel/erdemler kutusuna atmaları istenir. Ancak bu kâğıtlara isimlerini yazmamaları ve bunun nedenleri iyilikle gösteriş yapmanın yanlışlığı vurgulanarak açıklanır. Her hafta dersin giriş kısmında, bir hafta boyunca birikecek bu davranış örneklerinden, birkaç tanesini rast gele seçerek sınıfta okuyacağımız ve bu iyi davranışların ilişkili olduğu erdemleri birlikte bulacağımız, belirtilir. Bulduğumuz erdemleri, hazırladığımız yaprakların üzerine yazarak Salih Amel/Erdemler Ağacımıza yapıştıracağımız ve zamanla bu yolla ağacımızı şenlendireceğimiz anlatılır. Aynı uygulamayı dersimizle ilgili kullandığımız tüm materyaller, sunu, video film, ders kitabı vs. için de düşüneceğimiz ve ders işlerken de fark ettiğimiz üzerinde durduğumuz erdemler için de sürdüreceğimiz anlatılır.
- d) Salih amel/erdemlerimizi biriktireceğimiz kutuların süslenerek kumbara şeklinin verilmesi için gönüllü öğrenciler görevlendirilir.⁶
- e) Bütün öğrencilere istedikleri renkte yapraklar çizip kesip hazırlayıp getirme görevinin verilir. (Öğrenciler genelde yeşil, kırmızı ve sarı doğadaki yaygın ağaç yaprağı renklerine yöneldiler.)
- f) Salih amel/erdemler ağacımızın afişini⁷ hazırlamak için bir başka öğretmenimizden yardım istenir.
- g) Afiş ve diğer malzemeler hazırlandıktan sonra etkinliğin uygulanacağı dördüncü sınıf öğretmenlerine etkinlik hakkında bilgilendirme yapılarak, onların görüşleri ve etkinlik materyallerinin yerleştirilmesi için destek ve onayları alınır.

6 Erdemler kutusu fotoğrafı için bkz. Ek.1.

7 Ağaç afişi fotoğrafı için bkz. Ek.2.

- h) Salih amel/erdemler kutusu ve afişi sınıfın ilgili yerlerine öğrencilerin yardımıyla yerleştirilir.
- i) Etkinliği uygulamaya bir sonraki hafta başlanacağı öğrencilere duyurulur.

2.3. Etkinliğin Uygulanması

Hazırlık aşamasında, etkinliğin onların paylaşımlarını merkeze alacağını öğrenmelerinin, yazdıkları şeylerin sınıfta paylaşılacağını bilmelerinin öğrencileri heyecandırdığı görülmüştür. Böylece önceden iyi planlanmış ve hazırlanmış bir etkinliğe öğrencilerin daha büyük heyecanla ve etkin bir şekilde katılmaya istekli oldukları gözlemlenmiştir. Etkinliğin başlayacağını önceden bildirildiği ders saati geldiğinde daha öğretmen söylemeden öğrencilerin kutuya atılanları merak ettikleri, onları bir an önce duymak istedikleri görülmüştür. Ayrıca etkinliğin uygulanması sırasında da, öğrencilerin rastgele kutudan kâğıtlar seçilirken acaba benim yazdığımı mı seçti diye merakla bekledikleri ve heyecanlandıkları da görülmüştür. Böylesi bir heyecan ve ilgi göstermelerinde, etkinliğin merkezinde öğrencilerin kendilerinin bulunmasının en önemli etken olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Her hafta, dersin giriş kısmında öğretmen, öğrencilerin bir hafta süresince salih amel/erdemler kutusuna atarak biriktirdikleri not kâğıtlarından bir tane seçer ve sınıfa okur. Öğrencilere “Sizce bu salih amel/davranış hangi erdemlerle ilgilidir?” sorusunu yöneltir. Bir örnek davranışla ilgili genellikle birden çok erdem bulunur. Öğretmen, öğrencilerden gelen cevapları tahtaya yazar. Bir sonraki not kâğıdını seçer, böylece ilk başlarda iki-üç daha sonraları daha da sayıyı artırarak not kâğıtlarında yazan örnek davranışları öğrencilerle birlikte değerlendirir. O esnada beyin fırtınası ile “başka hangi davranışlar bu erdeme örnek olabilir?” diye sorularak, bulunan erdemlerle ilgi o anda aklına gelen başka bir örneği paylaşmaya istekli öğrencilere bunun için fırsat verilir. Öğrencilerin fark edemedikleri, ilişki kuramadıkları veya daha önce duymadıkları başka erdemler de varsa öğretmen bunları da gerekçesini açıklayarak ve tanımlayarak tahtadaki erdemler listesine ekler. Böylece, farklı davranış örnekleriyle ilgili ortak ahlaki erdemlerin bulunabileceği somut bir şekilde görülmüş olur. Başlangıçta, tahtaya yazılan bütün erdemler gönüllü öğrencilerce, daha önce hazırlanmış ve kutuda bulunan yapraklara yazılarak ağaç afişinin dalları üzerine yapıştırılır. Öğrencilerin hemen hemen hepsi bunu yapmaya çok istekli olduğundan sırasıyla herkese bu görevin verilmesine özen gösterilir. Daha sonraları görevlendirilen veya gönüllü olan bir öğrenci afişin başında bekleyerek, bulunan bir erdem daha önce yazılmış ve afişe asılmış ise sınıfa söyler, yeniden yazmak ve yapıştırmak için zaman kaybetmeden bir başka örneğe geçer. Bunun için ders saati içinde ayrılması planlanan süre en fazla 10-15 dakikadır. Genellikle öğrencilerin sınıftaki düzen ve sükûnetinin sağlanması, derse ilgilerini çekecek giriş kısmı için harcanan böylesi bir süre, öğrencilerin kendiliklerinden gönüllülikle yapıp uyguladıkları bir etkinlik için harcanmış olmaktadır.

Öğrencilerin salih amel/erdemler kutusunda biriktirdikleri örnek davranışlar ve bunlarla ilgili birlikte bulunan erdemlerden⁸ bazıları şunlardır:

8 Öğrencilerin salih amel /erdemler kutusunda biriktirdikleri davranışlarından veya derste kullanılan materyaller aracılığıyla bulunup değerlendirilen ve salih amel/erdemler ağacını şenlendiren erdemler listesini gösterir tablo için bkz. Ek 3.

- Yaralı bir kuşun kanadını sardım. (Sevgi, şefkat, merhamet, hayvanseverlik, sorumluluk, yardımseverlik).
- Arkadaşlarımla yemeğimi paylaştım. (Paylaşmak, dostluk, kardeşlik).
- Arkadaşlarımla aldığımız pastayı eşit şekilde paylaştık. (Adil olmak, paylaşmak, arkadaşlık).
- Arkadaşımın bana verdiği sırrı kimseye söylemedim. (Sır saklamak, arkadaşlık, güvenilirlik).
- Anneme gidip ilaç aldım. (Sevgi, saygı, sorumluluk, şefkat, merhamet).
- Arkadaşım bana küfür etti ama ben etmedim. (İyilik, sabır).
- Alışveriş yapınca poşet taşımaya yardım ettim. (Yardımseverlik, sorumluluk).
- Arkadaşımı çöpe yemek (ekmek) atarken uyardım. (Nimete saygı, nimetin değerini bilmek, İyiliğe çağırarak).
- Sitemizdeki çocuk yere düşünce kalkmasına yardım ettim. (Yardımseverlik, sorumluluk, şefkat, merhamet).
- Kardeşim başını vurdu ve ben onu susturmak için şaklabanlıklar yaptım. (Sevgi, kardeşlik, özen/ilgi göstermek).
- Boşa yanan ışığı söndürdüm. (İsraf etmemek, nimetin değerini bilmek).
- Kuruyemişleri tabaklara koyup salona götürdüm. (Sevgi, paylaşmak, yardımlaşmak).
- Annemin istediği şeyi ona götürdüm. (Sevgi, saygı, ilgi/özen).
- Geziye katılamayacak olan kardeşimi teselli ettim. (Kardeşlik, sevgi, ilgi/özen göstermek).
- Arkadaşıma selam verdim. (Dostluk, saygı, güven, ilgi/özen, başkalarına değer vermek).
- Öğretmenime ‘Selamun aleykum’ dedim. (saygı, güven, ilgi/özen, başkalarına değer vermek).
- Komşumuzun evini hırsız soyarken polise haber verdim. (Sorumluluk, kötülüğü engel olmaya çalışmak).
- Anneme onu çok sevdiğimi söyledim. (sevgi, paylaşmak, ilgi/özen, değer vermek).
- Bizim sınıfa yeni gelen Arda’yı dışlayanları uyardım. (Arkadaşlık, ayrımcılık yapmamak, kötülüğü düzeltmeye çalışmak).
- Evlenen amcama mutluluklar diledim. (Sevgi, saygı, paylaşmak, ilgi/özen, değer vermek).
- Babamın yemeğini tabağına ben koydum. (Sevgi, saygı, paylaşmak, sorumluluk, ilgi/özen, başkalarına değer vermek).
- Öğretmenimi iyi dinledim. (Sorumluluk, saygı).
- Annem telefona çok baktığı için onu uyardım. (Sevgi, kötülüğü düzeltmeye çalışmak).
- LÖSEV’te bağışta bulundum. (Yardımseverlik, şefkat, merhamet).
- Korkan kardeşime cesaret verdim. (Sevgi, kardeşlik, dayanışma, ilgi/özen, değer vermek, cesaret).

- O gün pazardan gelen bir teyze pazar arabasını çıkaramıyordu. Ben de pazar arabasını çıkardım. (Saygı, sorumluluk, yardımseverlik).
- Yerdeki çöpü alıp çöp kutusuna attım. (Çevreye Saygı, insan onuruna saygı, sorumluluk, temizlik, doğa sevgisi, kötülüğü eliyle düzeltmek).
- Anneme kötü davrandığım için ona hediye aldım. Dolma yaparken sap kısmını koparsın diye. (Hatasını anlayıp telafi etmeye çalışmak, sevgi, ilgi/özen, başkasına değer vermek).
- Yerdeki sigarayı söndürdüm. (Sorumluluk, çevreye saygı, doğayı korumak, bir kötülüğe mani olmak).
- Kardeşimin gazını çıkardım. (Sevgi, ilgi/özen, kardeşlik, yardımseverlik).
- Kardeşimle oynayarak onu mutlu ettim. (Sevgi, ilgi/özen, kardeşlik, paylaşmak).
- Zümrüte altı tane su aldım. (Paylaşmak, arkadaşlık).
- Alp benim beslenmemi aldı. Ben de kibarca verir misin dedim. (Nezaket).
- Bir çocuk düşmüştü. Ben de o çocuğa bir daha öyle koşmaması konusunda uyardım ve mutlu son. Yaşasın iyilik! (Merhamet, ilgi/özen, başkasına değer vermek, iyilikseverlik).
- Arkadaşımın tokası düştüğünü onu yerden alıp verdim. (Yardımseverlik, dostluk, ilgi/özen göstermek)
- Annemi kırmayıp kitap okudum. (Sevgi, saygı, sorumluluk).
- Egemen ve İrem'e söz hakkı tanıdım. (Saygı, arkadaşlık, diğerkâmlık).
- Egemen arkadaşımızın parmağı kırıldı diye ben de kendi parmağımı hissetmedim. Yazıyı güzel yazamadım. (Sevgi, dostluk, empati/duygudaşlık).
- Hafta sonu çok yağmur yağıyordu. Arkadaşımın binasına gittik. Arkadaşım ben üşüdüğüm için bana hırkasını verdi. (Sevgi, dostluk, paylaşmak, ilgi/özen, başkalarına değer vermek).
- Arkadaşımın oyun oynarken ikimiz de farklı şeyi düşündük. Ama ben sonra onun istediği olsun dedim. (Saygı, sevgi, dostluk, diğerkâmlık).
- Ali arkadaşım okuduğu dergiyi bizim sıramızda bırakıp gitmiş. Sorumsuz çocuk. (Sorumluluk).
- Babaannemin ilaç saati geldiğini ona hatırlattım ve ilacını getirdim. (Sevgi, saygı, sorumluluk, ilgi/özen, duyarlılık).
- Silgimi arkadaşımınla paylaştım. (Arkadaşlık, paylaşmak, yardımseverlik).
- Öğle yemeğimin bir kısmını arkadaşıma verdim. (Arkadaşlık, paylaşmak, yardımseverlik).
- Arkadaşımın bana ödünç verdiği kitabı korudum ve ona geri verdim. (Güvenilirlik, emaneti korumak, arkadaşlık, paylaşmak).
- Geç kaldığımda sınıfa kapıyı çalarak ve izin alarak girdim. (Saygı, sorumluluk, nezaket).
- Arkadaşım üzgün olduğunda onunla birlikte oturdum, oynamaya gitmedim. (Sevgi, arkadaşlık, empati/duygudaşlık fedakarlık).
- Hasta olduğundan okula gelmeyen arkadaşıma ödevlerin neler olduğunu söyledim. (Dostluk, sevgi, ilgi/özen, sorumluluk, yardımseverlik).

- Okula gelemeyen arkadaşşıma yazdıklarımızı geçirmesi için defterimi verdim. (Dostluk, sevgi, ilgi/özen, sorumluluk, yardımseverlik).
- Sınıfta söz hakkı alarak konuştum. (Saygı, sorumluluk).
- Okuldaki dolabımı düzenledim. (Sorumluluk, kendine saygı).
- Ödevimi yapmadığımı dürüstçe söyledim. (Doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik).
- Misafirler geleceğı için en güzel elbiselerimi giydim. (Kendine ve başkalarına saygı, ilgi/özen, misafirperverlik).
- Plastik şişeleri geri dönüşüm kutusuna attım. (Doğa sevgisi, saygı, sorumluluk).
- Pilleri atık kutusuna attım. (Doğa sevgisi, saygı, sorumluluk).
- Annemler istediğim şeyi almadılar. Ama ben anlayışlı davrandım. (Kanaatkârlık, sabır, saygı).
- Okuduğum kitaplardan bazılarını sınıf kitaplığına koydum. (Paylaşmak, sorumluluk).
- Tırnaklarımı kendim kesmeye başladım. (Sorumluluk, öz bakım, özsaygı, temizlik).
- Kardeşime dişlerini fırçalamasını hatırlattım. (Kardeşlik, sorumluluk, ilgi/özen, iyiliğe çağırma, iyiliğini istemek).
- Anneme sofrayı kaldırırken yardım ettim. (Sevgi, merhamet, sorumluluk, yardımlaşma, dayanışma, ilgi/özen).
- Ekmek almaya markete gittim. (Sorumluluk, yardımlaşma, dayanışma, saygı, sevgi).
- Arkadaşım futbol oynarken topumu patlattı ama bir şey demedim. Biz arkadaşız. (Arkadaşlık, sevgi, sabır, fedakârlık).
- Arkadaşıma kalem ucu verdim. (Arkadaşlık, paylaşmak, yardımlaşmak, ilgi/özen).
- Arkadaşımı kırdığım için özür diledim. (Arkadaşlık, sevgi, değer vermek, hatasını kabul etmek).
- Arkadaşımın yeni aldığı bebeğimle oynamasına izin verdim. (Arkadaşlık, paylaşmak, fedakârlık).
- Yazın Kur'an kursuna gidip Kur'an okumayı öğrendim. (Sevgi, sorumluluk, fedakârlık).
- Yazın babamla teravih namazına gittim. Çok uykum geldi ama dayandım. (Sabır, sebatkârlık, saygı, sevgi, paylaşmak).
- Okul bahçesinde bulduğum parayı müdüre verdim. (Dürüstlük, sorumluluk).
- Ramazanda on gün oruç tuttum, çok sıcaktı ama sabrettim. (Sevgi, saygı, sabır).
- Arkadaşımınla kavga ettik ama sonra özür dileyerek barıştık. (Arkadaşlık, kin tutmamak, affedicilik, sevgi).
- Küs olan arkadaşlarımı barıştırdım. (Arkadaşlık, sevgi, sorumluluk, arabuluculuk).

Öğrencilerin geri dönüşlerinden anlaşılmaktadır ki paylaştıkları bazı davranışlar ders programının içeriğinde vurgulanan konularla ilgilidir. Örneğin, sevgi, sevgiyi paylaşma, saygı, selamlaşma, çevre temizliği, duyarlılığı, dostluk kardeşlik vb. dördüncü sınıf DKAB müfredatın öne çıkardığı erdemlerdir. Bu da göstermektedir ki, program öğrencilerin kendi hayatlarında nelerin erdemli davranışlar olduğunu daha iyi anlamlarına yardım ve rehberlik etmekte hatta bu erdemlerin davranışla gösterilmesini de teşvik etmektedir.

Öğrenci dönütlerinden bir kısmı da sınıf kurallarıyla ilgilidir. Söz hakkı olarak konuşmak, sınıfa izin alarak girmek vb. Bu etkinliğin sınıf ve okul kuralları hakkında düşünerek arkasında yatan değerleri öğrencilerin keşfetmelerine yardım ettiğini de göstermektedir.

Ayrıca verdikleri örneklerin birçoğu da aile içi veya arkadaşlık ilişkileri merkezlidir.

Ders kitabı içeriği ve kullanılan diğer materyaller öğrencilerle takip edilirken, bu materyallerde, fırsat eğitiminden (Kaymakcan ve Meydan 2014) yararlanılarak örneğin ders kitabında metin içerisinde yer verilmiş erdemlere dikkat çekilmiştir. Bunun yanında metinde açıkça belirtilmese de öğrenciler söz konusu olay, açıklama vb. içeriği kendi kavram hazinelerindeki başka erdemlerle de ilişkilendirmiş ve başka erdemlerle de ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan bulunan erdemler de salih-amel erdemler ağacı afişindeki yerini almıştır. Örneğin, hakem olayının anlatıldığı bölümde, kitapta dürüstlük, doğruluk, alçakgönüllülük, güler yüzlü olmak ve yardımseverlik erdemlerine işaret edilmiştir (Doğan 2014). Öncelikle bu olayla belirtilen erdemlerin ilişkisi açıklanmış, daha sonra da öğrenciler tarafından bu olayın aynı zamanda güvenilirlik, saygı ve adalet erdemleriyle de ilişkili olduğu belirtilmiş ve nedenleri açıklanmıştır.

Sonuç

Salih amel/Erdemler Ağacı etkinliğinin çok sayıda olumlu katkısı gözlemlenmiştir. Örneğin bu etkinlik,

- Derse giriş kısmındaki sınıf yönetimini ve sınıftaki ilgi dağınıklığını gidererek derse ilgiyi çekmeyi kolaylaştırmıştır. Öğrencilerin derse girişte ilgilerini verme ve derse başlamaya hazır olma konusunda daha istekli olmalarını sağlamıştır.
- Öğrencilerin derse aktif olarak katılmalarına fırsat oluşturmuştur.
- Soyut erdemlerin davranışlara dönüştürdüğümüzde hayatımızı nasıl güzelleştirdiğini, öğrencilerin somut bir ağaç örneği üzerinden görmelerini sağlamıştır.
- Ahlaki değerler alanında öğrencilerin hayatına dokunabilmeyi, öğrencileri daha iyi tanıyabilmeye yardımcı olmuştur. Çünkü öğrenciler kendi hayatlarından örnekleri sınıfa taşımaktadırlar. Başka bir deyişle öğretmenin öğrencilerini ve öğrencilerin birbirlerini daha iyi tanımaları için bir fırsat oluşturmuştur.
- Akranların birbirlerini görerek örnek almalarını teşvik etmiştir.
- Farklı sınıflardaki öğrencilerin bu ağacın durumunu gözlemleyerek erdemli davranışlarda yarışmalarına yol açmıştır. Birbirlerinin sınıfına giderek ağaca hangi erdemlerin asıldığını, ne kadar yaprak asıldığını takip ettikleri görülmüştür. Bu da bu etkinliğin öğrencilerin iyilikte/güzel davranışlarda rekabet hislerini harekete geçirerek geliştirdiğinin bir göstergesidir.
- Hayatlarında zaten var olan erdemlerin farkındalığını artırarak ve bunları paylaşımlarını sağlayarak ahlaki hayal gücü ve tasavvurlarını harekete geçirmiştir. Dolayısıyla erdemlerle ilgili yeni kavramlar öğrenmelerine, ahlaki okuryazarlıklarını (Ryan&Bohlin 1999) geliştirmişlerine fırsat oluşturmuştur.
- Okul dışı etkinlikleri DKAB programı ve dolayısıyla karakter eğitimiyle ilişkilendirmeyi sağlamıştır.

- i) DKAB ders programının içeriğinde öğrendiğimiz salih ameller, iyi davranışlarla doğru orantılı olarak benzer davranış örneklerinin de kutulara atıldığı görülmüştür. Örneğin selamlaşma, temizlik, çevre temizliği gibi konular derste işlendikten sonra öğrencilerin kutulara attıkları örnekler arasında bu davranış örneklerine çokça rastlanmıştır. Bu da DKAB dersinde işlenen erdemlerin öğrencilerin hayatlarında bir etkisinin olup olmadığını gözlemek için bir fırsat oluşturmuştur.
- j) Dini konular ile ahlaki erdemler arasındaki ilişkiyi fark etmelerine yardımcı olmuştur.
- k) Erdemli davranışlar ile salih amel kavramı arasındaki bağı canlı tutarak erdemlerin dinin doğal bir unsuru dindarlığın doğal bir sonucu olduğu kanaatini oluşturmalarına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla erdemli davranışlar ile sevap kazanma arasındaki ilişkiyi her an canlı tutmalarını sağlamıştır.
- l) Derse girişte ve ders süresince erdemler hakkında konuşma ve tartışmanın, örnekler bulmanın, erdemlerin/salih amellerin tıpkı hayat gibi dersin de doğal bir parçası olduğunu fark etmelerini sağlamıştır.
- m) Öğrencileri işin içine katmayı ve onların bizzat erdemli davranışın öznesi olduklarını fark etmelerini sağlamıştır. Erdemli bir yaşamın insana kattığı değerlerin örneklerini bizzat kendi davranışları üzerinden görebilmelerini sağlayarak, kendilerini daha değerli hissetmelerini sağlamıştır.
- n) Öğrencilerin, iyi davranış örneklerinin çoğalması ile iyi yaşam arasındaki ilişkiyi görmelerini sağlamıştır.
- o) Okulda ve sınıfta bu erdemleri uygulamalarının okul iklimine sağlayacağı olumlu katkıyı fark etmelerine yardımcı olmuştur.
- p) Sınıf içinde birlikte planlanıp uygulanan öğrenci merkezli bir etkinliğin öğrencilerin gönüllü katılımını sağladığı ve onları mutlu ettiği görülmüştür.

Etkinlik süresince gözlemlenen olumsuzluklar şunlardır:

- a) Bazı öğrenciler tecrübelerini paylaşmakta isteksiz davranmışlardır. Ancak örneğin otuz kişilik sınıfta bir ya da iki kişi bunu açıkça söylemiş, yazmadıklarını veya yazmak istemediklerini ifade etmiştir. Sonradan fikrini değiştirip yazdığı ve katılım konusunda bir zorunluluk veya baskı olmadığından baştan olumsuz tepki veren bazı öğrencilerden daha sonra fikirlerini değiştirip katılanlar da olmuştur. Bu öğrencilerin de kendi kâğıtlarının okunması konusunda istekli ve meraklı olduğu da görülmüştür.
- b) Amacı dışı notlar kutuya atılmıştır. Dikkat çekmek ya da olayın ciddiyetine zarar vermek için kasten, atılan istisnai notlar, (örneğin elli nottan bir tanesi gibi) fırsat eğitimi aracılığıyla değer eğitimi için kullanılmıştır. Aşırı tepki vermeden bu davranış hakkında yapılan değerlendirme ile böylece bir not atma davranışı tekrar etmemiş, olumsuz davranış sönmemiştir.
- c) Zamanla kutuya atılan notlarda bir azalma gözlemlenmiştir. Ancak azalma olsa da eğitim öğretim yılı sonuna kadar istikrarlı bir şekilde not atmaya devam eden öğrenciler olmuştur. Bunda öğrencilerin aynı davranışları yazarak tekrara düşmek istememeleri, bu etkinliğin aynı zamanda derste kullanılan diğer materyalle de ilişkilendirilerek sürdürülebilmesi ya da başlangıçtaki heyecanlarının zamanla zayıflaması gibi nedenlerin etkili

olduğu söylenebilir. Ayrıca notlar paylaşılırken öğretmence yapılan küçük teşviklerin, kutuya atılan notların yeniden artmasında etkili olduğu da görülmüştür.

Bu etkinlikle ilgili yaşanarak tespit edilmemiş ancak öngörülen oluşabilecek olumsuzluklar veya gelebilecek muhtemel eleştiriler şunlardır:

- a) *Öğrenciler aslında hiç yapmadıkları şeyleri yapmış gibi yazarak paylaşabilirler.* Etkinliğin hazırlık yönergesi anlatılırken öğrencilerden yaptıkları yaşadıkları tecrübeleri paylaşmaları istenir. Buna rağmen sadece hayal ettikleri davranışları yazan öğrenciler de çıkabilir. Bu dürüstlük ilkesiyle çelişen bir durum olsa da aynı zamanda öğrencilerin ahlaki erdemler, iyi davranışlar hakkında düşündükleri, hayal kurdurdukları ve belki de yapmasalar da yapmayı istediklerinin bir göstergesi olabilir. Bu etkinlik öğrencilerin tecrübeleri ve yaşamışlıkları üzerinden yürütülen bir etkinlik olsa da öğrencilerin isim yazmadan bu etkinliğe katılmaları sebebiyle, doğrudan kişinin davranışı yapıp yapmadığının sorgulanması, paylaştıkları bilgilerin güvenilirliğinin denetlenmesi gibi bir duruma odaklanılmaz. Her ne kadar bu etkinlik erdemli davranışlar sergilemelerine ve bu davranışlarını arttırmaya yönelik bir teşvik içerse de, öğrencilerin belki de henüz gerçekleştiremedikleri, fırsat bulamadıkları fakat yapmayı istedikleri, hayal ettikleri farklı erdemli davranışları paylaşmaları da ahlaki tasavvuru geliştirme açısından etkinliğin amacına hizmet edilebilir.
- b) *Etkinlik için ayrılan zaman uzatılır ise müfredat içeriğinin tamamlanmasında zaman sıkıntısı yaşanabilir.* Gerek dersin girişinde yapılması planlanan notların okunması, erdemlerin bulunması ve ağaca ilgili erdemlerin asılması sürecinde, gerekse ders kitabı veya konular işlenirken kullanılan materyaller üzerinden bulunan yeni erdemlerin değerlendirilmesi zaten dersin içeriğinin ve bunun için ayrılan zamanın bir parçasıdır. Ağaca erdemlerin asılmasında ise çokça tekrardan kaçınıldığında bu da çok fazla zaman almamaktadır. Bu konuda öğretmenin planlı, tutarlı ve dikkatli olması bu olumsuzluğun yaşanmasını önleyebilir.

Bu etkinliğin geliştirilebilir yönleri ise şunlardır:

- a) Ön test ve son test uygulamasıyla öğrencilerin erdemler kavram hazinesinde nelere sahip olduğu uygulama sonrası neler edindiği tespit edilebilir.
- b) Öğrencilerin verdikleri örnek davranışlardan hareketle en çok hangi erdemlerin hayatlarında karşılığının uygulamasının olduğu tespit edilebilir.
- c) Buna göre az görülen erdemlerin uygulama alanlarının oluşturulması için okulda veya sınıf içinde daha çok etkinlik planlanabilir.

Bir etkinlik uygulaması örneği olarak bu çalışmanın, öğrencilerin karakterlerinin inşasında okulun olumlu katkısının artmasını sağlayacak çok çeşitli etkinliklerin hazırlanması, uygulanması ve verimliliğinin değerlendirilmesi çalışmalarına ve bunların eğitim alanında çalışanlarla paylaşılmasına az da olsa bir katkı sunması umulur.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2014). Değer Eğitimi Akımlarına Bir Bakış. Değerler Eğitimi'nin içinde. der. Y. Sinan Zavalsız. İstanbul: Ensar.
- Altıntaş, M.E. (2016a) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Değer Öğretimini Planlamaya İlişkin Durumları. 45/212. Ss. 61-79.
- Altıntaş, M.E. (2016b) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Yaptıkları İşbirlikleri-Nitel bir Araştırma. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. cilt 15. Sayı. 30. s. 339-352.
- Altıntaş, M.E. (2017) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Değer Öğretiminde Benimsedikleri Sınıf Yönetimi Yaklaşımı -Nitel bir Araştırma-. Bilimname. XXXIV. s. 465-498.
- Asri, S. (2005). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlilikleri. (Göller Bölgesi Örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi: Isparta.
- Aydın, M. Z. (2911). Okulda Ahlak eğitimi ve ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi. Ankara: Nobel. 4. bsm.
- Aydın, Ş. M. (1996). Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları. Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri.
- Bayraktar, N. (2010). DKAB Öğretmenlerinin Disiplin anlayışları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter 2014, p. 429-436. 3/3/218 tarihinde http://www.turkishstudies.net/Makaleler/693965718_24CihanNazl%C4%B1-sos-429-436.pdf web adresinden edinilmiştir.
- Doğan, Recai. (2014). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı. Ankara: Yıldırım Yayınları.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). Karakter Eğitimi El Kitabı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel.
- İşman, A. ve Eskicumalı, A. (2000). Eğitimde Planlama ve Değerlendirme. Adapazarı: Değişim yayınları.
- Kars, Y. E. (2007). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kendi Algularına Dayalı Sınıf Yönetimi Yeterlilikleri. (Konak İlçesi Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü: İzmir.
- Kaya, M. ve Taşkın O. (2016). Okulda Değerler Eğitimi. Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi'nin içinde. Ankara: Nobel.
- Kaymakcan, R. ve Meydan H. (2011). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. Değerler Eğitimi Dergisi 9. Sayı 21. s. 29-55.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2014). Ahlak Değerler ve Eğitimi. İstanbul: Dem Yayınları.
- Lickona, T. (1991). Education for character: how school teach respect and responsibility. New York: Bantam Books.

- Lickona, T. (1993). "The return of character education." *Educational Leadership*, 51/3. Nowember. p.6-11. 8.3.2018 tarihinde <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=c8714b64-4c4e-4e2c-819e-dfe5eb03ab7e%40sessionmgr4006> adresinden edinilmiştir.
- Lickona, T. (1997). "The case for character education." *Ticcun*. Jan/Feb. Vol 12 No.1.
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2014). http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/35/27/719973/dosyalar/2015_02/02041116_19.millieitimiraskarlar.pdf adresinden 02.03.2018 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2017). 18. Milli Eğitim Şurası Kararları. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12> 02.03.2018 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu: Ankara.
- Meydan H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C. 1. S.1. s. 93-108.*
- Milli Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Yönergesi (2003). 5/2/2018 tarihinde http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitiimi.pdf adresinden edinilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu 2010/53 No'lu İlk Ders Genelgesi.
- Ryan, K. & Bohlin, K. (1999). *Building Character in schools practical ways to bring moral instruction to life*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Uçar, R. (2004). İlköğretim Okulları II. Kademedeki DKAB Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterlilikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, A. (2011). *Felsefi, Psikolojik ve Eğitim Boyutlarıyla Karakter*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yılmaz, H., ve Sünbül, A. M. (2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Ek 1. Salih amel/erdemler kutularını gösteren fotoğraflar.

Ek 2. Salih amel/erdemler Ağacı afişlerini gösteren fotoğraflar.

Ek 3. Etkinlik aracılığıyla değerlendirilen erdemler listesini gösterir tablo.

Sevgi	Sorumluluk	Paylaşmak	Kardeşlik
Diğerkâmlık	Kardeşlik	Alçakgönüllülük	Merhamet
İyiliği başa kakmamak	Haksızlıklarla mücadele etmek	Emaneti korumak	İncelik göstermek
Misafirperverlik	Minnettarlık	Zerafet	Yetimi korumak
Saygı	Dürüstlük	Adil olmak	Sır tutmak
Nezaket	Fedakârlık	Hayvanseverlik	Yardımseverlik
Sözünde durmak	Arabuluculuk	Değer vermek	Şefkat
Affedicilik	Ayrımcılık yapmamak	Başkalarını hor görmemek	Güzel söz söylemek
Söz taşımamak	Hoşgörü	Anlayışlı olmak	Temizlik
Dostluk	Sabırlı olmak	İncelik göstermek	Emaneti korumak
İlgi/özen	Empati	Özsaygı	İyiliğe çağırmak kötülüğe engel olmak